

TEXTOVÁ PŘÍLOHA

Václav Matěj Kramerius: *Smrt Ludvíka XVI. Krále Francouzského*¹

Potud nečteme v letopisích, aby který národ svého nevinného Krále tak nespravedlivě a tak tyransky byl zamordoval, jako francouzský národ letošního roku té ohavné nešlechtnosti se dopustil, a na svého nejdobrotivějšího Krále Ludvíka XVI. své katovské ruce vložil. – Pomněte lidé! tato největší nepravost stala se ke konci tohoto 18ho století, v zemi té, kdež sme mysli, že filozofie na nejvyšší stupeň rozešla, a u toho národu, jež jiní národové, ovšem omylně, na světě za nejosvícenější drživali. A hle! tento francouzský národ každému vydal se v pohanění, mnohými mordy zprznil své ruce, a v ukrutnosti každý divoký a barbarský národ daleko převyšil.

Proces anebo soud na nešťastného Krále Ludvíka tyranští Jakubínové jen za tou příčinou uvalili, aby krev jeho nevinná vylita byla, nebo mu přičítali samé takové křivé věci, kterýchž sobě spravedlivý Ludvík nikdy svědom nebyl, jakž toho všecha akta toho soudu potvrzují. Mělit' mu Jakubínové popříti těch práv, jakýchž sama spravedlnost vyhledává; mělit' jej toliko tak souditi, jako jednogokaždého měšťana, a jistě že před celým světem odevšeho podezření byl ospravedlněn, a sami tito ukrutní soudcové byliby říci musili, že na něm viny nenalézají. Než nohama pošlapali všecha práva, k slyšení pravdy uši sobě zacpali, a ustanovili sobě nové právo i soud, jehož cíl a konec byl, aby Ludvík dobrý, spravedlivý, pokojný a lidu svého otec, svou nevinnou krev k uhašení tyranské žízně vylil.

Na den 17 ledna truchlivě zazněl ten hlas v národním shromáždění: Aby Ludvík Kapet, pošlý z slavného Burbonského rodu, Král Francouzský toho jména šestnáctý, jako zločinec na popravném místě svůj život skončil. V tom národním shromáždění, aneb abychom pravdu řekli, v shromáždění buřičů na ten způsob ortelován byl: Jeden a dvacet soudců dalo hlas k smrti, tím ale způsobem, aby do jistého času rada držána byla, dokudby potřebí nebylo na smrt jej vydati. Jeden dal hlas k smrti, však aby mu byla ulehčena, aneb na delší čas odložena. Dva dali hlas k smrti, aby ale tehdy odpraven byl, když pokoj vyjednán bude, anebo s tou výminkou, aby v 24 hodinách umřel, když nepřátelé do Francouzské země vtrhnou. Dva dali hlas, aby u vězení a v železích držán byl. 319 soudců dalo hlas, aby u vězení držán, a z země vypovědín byl. 366 ale vyřkli ortel, aby Král hned a bez protahu konec svého života vzal. Protož President těch buřičských soudců temným hlasem zvolal: „Jménem národního shromáždění oznamuji, že pokuta, kterouž na Ludvíka Kapeta vynesli, jest pokuta smrti.“ Veliké stalo se mlčení v tom prostranném místě, všickni i ti nejzmužilejší, ani uši neotevřeli, strach hrozný podjal všecy, a sám Marat, nejtvrďší Jakubín, stál jakoby v kamenný sloup obrácen byl. – V tom předstoupili k mříži zástupci Ludvíka Krále, Tronše, Malherbe a Desec,

¹ KRAMERIUS, Václav Matěj. *Kalendář Tolerancí pro veškeren Národ Český Katolického i Evangelického náboženství. Na Rok obyčejný 1794.* Praha, 1793. s. 32–38. Uloženo v Národní knihovně, 54 F 276.

a poslední tato slova promluvili: „Měšťané! zástupci lidu! právo a ustanovení svěřilo nám ten svatý ouřad, abychom jakožto právní přátelé Ludvíka zastoupili. Naše srdce krví zalito jest, a přicházíme s velikou bolestí, abychom vám poslední práci svého ouřadu přednesli. Ludvík snažně nás žádal, abychom vám jeho vlastní rukou psaný list předložili, jehož obsah tento jest:

„Má vlastní i mé familie čest toho vyhledává, abych toho ortele nepřijal, kterýž mne z nepravosti viní, již já do sebe povědom nejsem. Protož tímto prohlašuji, že ortel od reprezentantů vznešených na lid přenáším, a dověřuji se svým zástupcům, že oni toto mé apelování národnímu shromáždění všemožně v známost uvedou a požádají, aby toto mé apelování do protokolu zaznamenáno bylo. Dáno v Paříži 16tého ledna 1793.“

Ludvík

Když teď oznámený list byl přečten, promluvil Králův právní přítel Desec, a připomenul národnímu shromáždění, že ortel smrti na Ludvíka toliko o pět hlasů větším počtem vyneseno jest, a žeby toho dobré vlasti vyhledávalo, aby tento ortel změněn byl. I také Tronše a Malherbe, druzí právní přátelé, k Ludvíkovu zastání mnoho důvodů přednesli; než krve žíznivým vlkům nebylo dosti na nich, a v svém shromáždění po vůli Robespíra ustanovili: 1) Ludvíkovo apelování k lidu nemá místa, neboťby to proti moci reprezentantů čelilo; 2) na reklamaci nebo odvolání Ludvíkových zástupců z ohledu hlasů, jimiž na smrt odsouzen jest, žádný ohled býti nemůže. Po tomto rokování, jenž stále za 36 hodin trvalo, reprezentanti buřičův v 11 hodin na noc z své rady vystoupili.

Dne 20 ledna ráno nešťastnému Králi ukrutný ortel smrti v jeho vězení oznámen byl. Za tou příčinou šli k němu President národního shromáždění s sekretářem, President hrdelního práva, Pařížský Purgmistr, dva oudové od direktorium, a nejvyšší městský Komendant Santer. Sekretář četl protokol, kterýž při národním shromáždění odedne 16 až do 19 ledna držán byl. Ludvík ani slova nepromluvil, a místo odpovědi dal jim list psaný, kterýž v tato slova vykládáme: „Žádám, aby na tři dni ortel můj odložen byl, tak abych duši svou na tu cestu stvořiteli svému připravit mohl. Žádám aby mně samotného ponechali s těmi osobami, kteréž sem sobě k tomu cíli zvolil. Žádám abych v tomto posledním okamžení odevší stráže a dohlížení osvobozen byl, a abych svobodně bez svědků s svou manželkou, sestrou a dětmi mluvit mohl, a tak též aby jim povoleno bylo, kdežkoli místo svého outhčiště zvoliti. Dále poroučím k ochraně vaší svou familii, jakož i všecky, jenž v mně v službě byli: mnozí z nich jsou velmi bídne živi, a mnozí jsou stáři, a k tomu mnoho dítek mají.“

Když tito kommissari odcházeli, Ludvík ještě jednomu do ruky cedulku dal, v kterémž jména jeho zповědníků stála, mezi nimiž také Eduard Jobert nebo Fermont, rozený z Irlandu, byl. Když potom shromáždění buřičův od právního Presidenta uslyšelo, čeho Ludvík žádá, ustanovilo, že mu

lhůta 3 dní není propůjčena; 2) aby stráž nebyla více v jeho pokoji, nýbrž v druhém podlé něho; 3) že o svou rodinu svobodně a bez svědků mluvit může, a 4) že národ o jeho rodině starati se bude.

Dne 21 ledna ráno po 10té hodině Ludvík, nešťastný mocnár Francouzský, právě na tom místě, kdež někdy lid, kterýž jej nyní k smrti provázel, jeho dědovi ke cti a na památku statui vystavěl, katovýmá rukama odpraven byl. Od neděle na pondělí spal celou noc pokojně, a s jakousi ouzkostí povstal s svého lože, když ráno 7 hodin bilo. Oblékl se do šatů, a ani slova nepromluvil. Po 8mé hodině přijel kočár, v němž na popravni místo vezen byl, prvé než co posnídal. Toliko zpovědník, a dva oficiři od gardy k němu se posadili; okolo kočáru jelo 400 mužů na koních, a 1,200 šlo mužů strážných. Ludvík po té celé cestě byl pokojný, ani slova nepromluvil; byl stále v myšlinkách, však nižádného zármutku na sobě znáti nedával. Na popravním místě, po celém městě, a kudy vezen byl, lidé tak tiše stáli, jakoby v nich ani ducha nebylo; toliko když jej z vězení vyvezli, mnozí o milost volali. Nato přijeli k tomu hroznému místu, kdež nešťastný Ludvík svou krev vyliti měl. Ještě mluvil s svým zpovědníkem, a po pěti minutách s neohrozenou myslí z kočáru vystoupil. Měl tmavé barvy kabát, bílou kamizolu, šedivé spodky, a bílé punčochy. Barva na tváři jeho byla obyčejná a bez změny, vlasy měl dobře spořádané. Pak vstoupil na popravni lešení s veselým srdcem, jakož sobě dobře svědom byl, že nevinně krev svou cediti musí. Byl sobě pořád přítomen, až mu kat svou nevážnou rukou vlasy stříhal, tuť ho hned jakási hrůza obešla. Předce však byl sobě přítomen, a obrátiv se k lidu, silným hlasem takto volal: „Frankové! Jsem nevinn: z toho lešení, odkud krev má po malé chvíli stříkati bude, v tom posledním nejtěžším okamžení, v posledním okamžení mého života, kdež před Boha živého předstoupim, zde vám přísahu skládám, že jsem nevinn. Odpouštím mile svým nepřátelům, a žádám toho, aby Francouzové šťastni byli.“ Hned mnozí s pláčem o milost volali. Však rota ukrutníků počala silně na všechny bubny tlouci, tak že pláč a volání lidu o milost více nemohlo slyšáno býti. Ludvík sám hlavu svou položil pod sekeru, a v tu chvíli tím ukrutným nástrojem, tak řečeným gilotypou, utatá hlava od těla odpadla; kat vezma ji v své nevážné ruce, dvakrát nesl kolem lešení, aby se lid na ni podíval.

Tak umřel Ludvík, někdy slavný a dobrý král Francouzský, pro jehož nespravedlivé odsouzení a usmrcení naši nejpozdnější potomci ještě na Francouze nevražiti budou. V jeho nevinné krvi někteří dobrovolníci své píky, a jiní lidé své šátky omáčeli. Potom tělo jeho i s hlavou na hřbitově u sv. Máří Magdalény v Paříži pochovali. Toho dobrotivého Mocnáře mnoho milionů jeho věrných poddaných oželelo, a jistě bude ho celá Evropa za dlouhý čas pro jeho nevinnost želeť. Před svou smrtí komisařům odvedl kšaft, kterýž sám svou rukou hned dne 25 prosince 1792 roku napsal, a jej od městského oficira Budré podepsati dal. Tento Král Ludvík XVI. narodil se 1754 dne 23 srpna, učiněn byl Daufinem neb dědičným Princem 1765 dne 20 prosince, oddán s Marií Antonii Arcikněžnou Rakouskou 1770 dne 19 dubna, postoupil na království 1774 dne 10 máje, a byl v

Rajmsu za Krále korunován 1775 dne 11 června.

K ustrnutí ještě příběh pověděti musím: Když Ludvík dne 21 ledna ráno z vězení tak řečeného Templu k smrti vezen byl, královský Princ, jeho osmiletý synáček, skrze všechny stráže svobodně prošel, až pak na posledním schodu od vojáka zadržán byl. Kam chcete? ptal se ho voják; – ven chci, odpověděl Princ. – Jděte nahoru zpátkem, nesmím vás pustiti. Když to nevinné dítě pořád s pláčem prosilo, aby jej pustil, řekl voják: Ale kam medle chcete? Princ dal se ještě do většího pláče, a k ustrnutí toho barbarského vojáka řekl: „ Ach půjdu do všech ulic celé Paříži, a budu u veškerého lidu o milost za mého otce prositi.“

Václav Matěj Kramerius: *Smrt Marie Antonie Královny Francouzské*²

Dne 16. Antonia, z slavného Rakouského domu Arcikněžna, dcera slavné Císařovny a Královny Marie Terezie, Královna Francouzská, a důstojná manželka nespravedlivě zamordovaného Krále Ludvíka Šestnáctého, z vůle krvožiznivých tyranů jakožto nevinná oběť klesla, a k ochlazení zkamenělého srdce nešlechtné roty svou nevinnou krev veřejně pod gilotynou v Paříži, jako Pan manžel její vylíti musila. Snad bylo to pro ni z nebes seslané dobrodiní; nebo povázímeli, jak veliké za celých 9 měsíců, hned od smrti svého Pana manžela, v vězení nátisky a utržky trpěla, uznáme, že ji tato, ač ohavná smrt, kteréž se každé lidské srdce hrozí, mnohém vděčnější býti musila, než aby děle v tak hrozném trápení a mučení, v takovém posměchu a pohanění živa býti měla.

Abych aspoň maličko veliké trápení této slavné Kněžny představil, a jak hanebné, ovšem na královskou osobu neslušné utržky snášela, povím krátce, co se hned na den 2ho září toho roku s ní sběhlo. Antonia, nešťastná Královna, v noci z svého vězení, řečeného Temple, kdež ji buřiči potud zavřenou drželi, odtud vezena, a do tužšího vězení hrdelního práva vsazena byla. Mohlo býti asi půlnoc, když dva komisaři do Temple přišli, a davše Královnu zbuditi, oznámili, že ji odtud pryč povezou. Když se oblékla, přešťárali ji celou, a posledních 25 luidorů neb dukátů ji vzali. Královna žádala, by Princezku Alžbětu, Královu sestru, a Princezku svou dceru viděti, a s nimi se rozloučiti mohla; komisaři tomu přivolili. Každé lidské srdce strnuloby, kdybychom to loučení tak slavných a předústojných osob tak vypsati mohli, jakož vše komisaři i jiní přítomní lidé spatřili. Nejprve přiběhla Princezka Alžběta s hrozným pláčem a naříkáním, a víc mrtva než živa byla. Objaly se laskavě jako nejupřímnější a nedílné přítelkyně, slzy potokem tekly jim z očí, a žádná hroznou bolesti ani promluvit nemohla. Pak přišla i mladá Princezka Antonie jediná nejmilejší dcera. Jakožto nejlaskavější matka objala dceru svou, slzami ji smáčela, a jemným hlasem takto k ní promluvila: „Dítě mé nejmilejší, a dcero má! znáš dobře své náboženství; hled' aby se ho vždycky a v každém stavu přidržela; Bůh tebe neopustí.“ Žádala též velmi snažně, by ji s Princem synem jejím rozloučiti se povolili; však tuto prosbu nemilosrdně odepřeli. Byla proto velmi zarmoucena, předce ale brzy se zpatovala, a vzavši uzal s svými šaty pod paždí, šla k kočáru, kterýž na ni ve dvoře čekal. Na tu přesmutnou cestu oblékla se v bílé roucho, a černým pasem se přepásala. Když ji přivezli do tužšího vězení, mdlobou a těžkostí klekala, tak že již nyní živobytí její v nebezpečnosti bylo. Světnice její byla pod zemí, 8 loket široká a tolikéž dlouhá, a chatrná slaměná postýlka. I stravu po všecken čas měla špatnou a v skrovnosti, tak že mnohdykráté, a zvláště ku konci hladem mořena byla.

Když tedy nešťastná Královna v tom ukrutném vězení den po dni slabší a mdlejší byla, i celá na těle se spadla, tak že o ni lékaři pochybovali, aby děle živa býti měla, dali o tom zprávu národnímu

² KRAMERIUS, Václav Matěj. *Kalendář Tolerancí pro veškeren Národ Český Katolického i Evangelického náboženství. Na Rok obyčejný 1795.* Praha, 1794. s. 26–31. Uloženo v Národní knihovně, 54 F 276.

shromáždění, pravice, že sotva čtyři nebo pět dní déle živa bude. Aby tedy ta nevinná oběť skrze přirozenou smrt, anebo ať raději řeknu, skrze předešlé mučednictví nešlechtným rukou krve žádostivých tyranů neušla, ukrutní buřiči zavřeli, aby Královna Antonia těžkou smrtí na gilotypě zhlazena byla. Tento hanebný ortel byl vyneseno, a buřiči pospíšili, aby co nejdříve odpravena byla. Tedy dne 14ho Října rada buřičů ve 4 hodiny ráno dala jí před hrdelní právo předvolati, a když vešla k ukrutným soudcům, President tázal se jí na jméno, stav, a jakby stará byla: Královna odpověděla: „Jmenuji se Marie Antonia, jsem rozená Arcikněžna Rakouská a Lotrinská, a vdova po někdejším Králi Francouzském, nyní 38 let stará.“

Tu jí přednesli články žaloby, a v čem ve všem obviněna jest; však ze všeho toho viděti bylo, že i v tom již nešťastného Krále Ludvíka, jejího Pana manžela, křivě a nespravedlivě vinili, jakž celý svět o jeho nevinnosti ví, a sami dobří Francouzové ve mnohých svých spisích dokázali, a podnes dokazují, že nevinně, i proti všem právům a s hroznou nespravedlností odsouzen a odpraven byl. Jakž tedy Královnu z toho viniti mohli: A soudímeli spravedlivě, musíme říci, že Královna k odpovídání na takové věci ani k soudu potažena býti neměla. Než nezkracená ukrutnost buřičů, jenž žádných práv neznají, nechtěla jinak tomu než aby dobrá Královna Antonia k ochlazení tyranské vzteklosti za oběť na smrt vydána, a jako zločinec veřejně sekerou odpravena byla. Protož dne 15. října u večer ještě jí jednou, jen na oko k soudu povolali a vyslyšali. Dne 16ho ve 4 hodiny ráno zase ji k soudu přivedli, a proti všemu obyčeji ortel čtli, že gilotypou odpravena bude, by se hned k smrti připravila, a kterýž jí měl k smrti připravovati, dali ji odpadlého kněze, což se s jejím svatým náboženstvím nesrovnávalo.

Slavná Královna vyslechla ten ortel s velikou zmužilostí, a z očí každý na ní poznati mohl, že ničím zlým sobě svědoma není, a že sama nevinnost všudy za ni odpovídati musí. Toho dne 16ho října ráno okolo 10té hodiny katovi v ruce vydána byla. Vývedli ji z vězení, a vezli ulicemi a přes všechny placy na místo tak řečené plac Francouzské revolucí; po obou stranách dvojnásobně stáli národní strážníci, na popravném místě nabitě kusy, a okolo lešení, kdež gilotypa stála, vojsko do čtyř uhlů postavili. Královna s outrpností hleděla na zavedený a převrácený lid Pařížský, jehož po všech ulicích a trzích v nesčíslném množství se nashromáždilo. Když okolo 11té hodiny polední na popravné místo přivezena byla, a s vozu sešla, pohlídla na ten ukrutný nástroj, jímž odpravena býti měla, padla na kolena, a hlasem vysokým volala: „Bůh vás opatruj mé milé děti, já se uberu k vašemu otci!“ – Kat jí krásné dlouhé vlasy ustříhl, dal jí čepici na hlavu, a tužeji ruce svázal. Když k ní na lešení přísežný kněz ještě mluvil, hlavou kroutila, dávajíc znamení, že tomu nechce, což k ní mluví, a jak se pravilo, ten kněz mluvil k ní, že šťastně umírá, poněvadž pro svobodu a dobré Francouzského lidu umírá, čemu Královna již na smrti ještě odporovala. – Pomodlila se vroucně k Bohu svému, a sklonila hlavu svou pod sekeru, kterouž kat na tom přehrozném mordýřském

nástroji spustil, a v tom okamžení hlava od těla oddělena byla, a duše její v věčné odpočínutí se odebrala.

Při tomto hrozném divadle na všech stranách bylo velmi ticho, a když kat vezma hlavu v své nevážné ruce, lidu veřejně z lešení ji okázoval, teprv nemnozí najatí buřiči hlasem volali: „Živa buď svobodná obec!“ Ostatní pak lid, i sami mordýři ani úst neotevřeli. Největší počet lidu veliký zármutek patrně na sobě dalo znáti, než obávajíce se mordýřů, jen v soukromí vzdychali, a tu velikou křivdu, tak slavné a dobrotivé Královně učiněnou, Bohu poručili. Tři mladí jonáci, svrhše s sebe všecken strach, skrz lid se protlačili, a své šátky v nevinné krvi omočili, na znamení, aby tato drahá krev jako posvátná věc na věčné časy zachována býti mohla. Však buřiči v tom jim za zlé položili, a hned do tuhého vězení je vrhli. – Tak umřela Marie Antonia, někdy slavná Královna Francouzská, zabitá rukou přeukrutných mordýřů, kteříž i jejího nejmilejšího manžela Ludvíka XVI. nespravedlivě zamordovali.

Journal de Perlet du mardi 22 janvier 1793³

Louis n'avait pas vu sa famille depuis dimanche matin ; dimanche soir, il a soupé avec bon appétit : il a dormi tranquillement la nuit du dimanche au lundi ; hier matin, il s'est réveillé en sursaut à sept heures, s'est jeté au bas de son lit, et s'est habillé sans mot dire ; il n'avait rien pris lorsqu'il est sorti à neuf heures et demie pour aller au supplice ; il y a été conduit dans la voiture qui l'avait mené à la Convention, lors de sa comparution à la barre ; son confesseur et un officier de gendarmerie sont montés avec lui dans la voiture. Le long du chemin il n'a pas dit un mot ; il avait l'air pensif, mais non pas abattu. Il était escorté par la cavalerie de l'école militaire et la gendarmerie. Le silence a régné pendant toute la route, seulement quelques voix ont crié grâce, à la sortie du Temple.

Arrivé au pied de l'échafaud, il est resté à peu près quatre ou cinq minutes dans la voiture, parlant bas à son confesseur, puis il est descendu d'un air déterminé ; il était vêtu d'un habit puce, veste blanche, culotte grise, bas blancs ; ses cheveux n'étaient pas en désordre, son teint ne paraissait pas altéré. Il monte sur l'échafaud, le bourreau lui coupe les cheveux, cette opération le fait un peu tressaillir : il se tourne vers le peuple, ou plutôt vers la force armée qui remplissait toute la place, et d'une voix très forte, prononce ces paroles :

« Français, je meurs innocent, c'est du haut de l'échafaud, et prêt à paraître devant Dieu, que je vous dis cette vérité, je pardonne à mes ennemis ; je désire que la France... »

Ici il a été interrompu par le bruit des tambours qui a couvert quelques voix qui criaient grâce ; il ôte lui-même son col et se présente à la mort, la tête tombe, il est dix heures un quart. Le bourreau la prend, et l'élevant en l'air pour la montrer au peuple, fait deux fois la tour de l'échafaud. Un cri s'élève du sein du silence : Vive la nation ! vive la république !

Nulle insulte n'a été faite au cadavre de Louis : il été mis dans le panier, placé dans une voiture qui l'attendait au pied de l'échafaud, et transporté à la Magdelaine dans une fosse qu'on a remplie de chaux vive. Beaucoup de personnes ont paru curieuses de se partager ses vêtements. Du sang qui avait coulé sur la place a été recueilli avec du papier, avec des mouchoirs blancs, par des personnes qui n'avaient l'air d'y attacher aucune superstition politique. On a remarqué deux jeunes gens bien mis. L'un, qui avait l'air d'un étranger, d'un Anglais, a donné quinze francs à un enfant et l'a prié de tremper un très beau mouchoir blanc dans les traces du sang qui restaient.

L'autre jeune homme a semblé attacher de l'importance à se procurer le ruban de queue et des cheveux de Louis. Il les a payés un louis. Tout cela appartient à l'histoire, qui jugera en dernier ressort.

³ *Journal de Perlet du 22 janvier 1793. In Captivité et Derniers Moments de Louis XVI. Récits originaux & Documents officiels. Tome I. Recueillis et publiés par LE MARQUIS DE BEAUCOURT. Paris: Alphonse Picard, 1892. s. 341–343.*

Semaines parisiennes: Relation de vingt heures d'angoisses qui ont précédé le martyre de Louis XVI⁴

Le 20 janvier, vers les quatre heures de l'après-midi, le Roi, après avoir entendu sa sentence de mort, obtint la permission de voir sa femme, ses soeurs et ses enfants, qui ignoraient encore le sort qui l'attendait. A la vue de l'air serein et tranquille avec lequel il entra dans leur appartement, ces malheureuses princesses furent portées à croire qu'il venait leur annoncer une sentence d'absolution, et firent éclater quelques signes de joie. On se flatte aisément lorsqu'on espère. Mais Sa Majesté les détrompa bientôt, en les informant qu'elle venait au contraire leur dire un éternel adieu.

Quelle est la plume qui pourrait décrire l'horreur de la scène de désespoir qui s'ouvrit dans ce moment ? La Reine, en poussant des cris violents et en invoquant la pitié, voulut forcer les grilles de ses fenêtres. Madame Elisabeth et Madame Royale tombèrent muettes aux genoux du Roi ; et au milieu de cette scène déchirante, le jeune Dauphin, âgé maintenant de huit ans, trouva moyen de s'échapper et pénétrer sans être remarqué jusqu'à la première cour, à la porte de laquelle il fut arrêté. Il cria, gémit, supplia qu'on voulût bien le laisser passer. Un des gardes, touché de sa beauté et attendri par ses larmes, lui demanda où il voulait aller. « Je veux, » répondit ce descendant infortuné de tant de rois, « je veux aller prier le peuple de ne pas faire mourir papa. Bon Dieu, ne m'empêchez pas de parler au peuple ; » et en disant cela il s'efforçait, avec ses faibles bras, de se débarrasser des obstacles qu'on lui imposait.

Le Roi passa deux heures avec sa famille ; pour la première fois depuis son emprisonnement on lui permit de la voir sans témoin. Certes ! la séparation fut effroyable, quoique sa famille conservât l'espoir de le voir encore le lendemain matin. La Reine, comme en délire, serra ses genoux avec tant de violence que deux hommes usant de toute leur force eurent (sic) de la peine à desserrer ses bras. Madame Elisabeth et le Dauphin étaient étendus sur le plancher aux pieds du Roi, poussant des cris lamentables, et Madame Royale, sans connaissance, fut portée, comme morte, sur son lit. Le Roi retourna dans son appartement sans proférer une parole, cachant son visage dans ses mains. En entrant, il se jeta sur ses genoux, et passa presque toute la soirée en prières ; il se déshabilla, se mit au lit et dormit paisiblement pendant quelques heures. Lorsque le valet de chambre, noyé de larmes, entra le matin dans la chambre, il le prit par la main et lui dit : « Cléry (c'est son nom), vous avez tort de vous affecter si fortement ; ceux qui ont de l'amitié pour moi doivent, au contraire, se réjouir de me voir arrivé au terme de mes souffrances. »

Alors le Roi se mit de nouveau à prier Dieu jusqu'à huit heures, qu'on vint l'avertir que tout était prêt. Il traversa d'un pas ferme la première cour ; en tournant à diverses reprises les yeux où

⁴ *Semaines parisiennes*. In *Captivité et Derniers Moments de Louis XVI. Récits originaux & Documents officiels*. Tome I. Recueillis et publiés par LE MARQUIS DE BEAUCOURT. Paris: Alphonse Picard, 1892. s. 369–373.

était renfermée sa famille, on lui vit faire un mouvement convulsif comme pour rappeler sa fermeté, et il se mit dans la voiture avec son confesseur et deux officiers de gendarmerie qui avaient ordre de le mettre à mort à la moindre apparence d'un tumulte populaire en sa faveur.

Toute la route, depuis le Temple jusqu'à la place Louis XV, était bordé, sans intervalle, de deux rangs de soldats, sur quatre de front. On remarquait l'épouvante sur tous les visages ; on vit couler des larmes ; mais ce fut la seule marque d'intérêt que reçut sur sa route, et dans une infortune sans exemple, ce vertueux monarque.

Le Roi fut près de deux heures en chemin, s'entretenant avec son confesseur et répétant les prières des agonisants.

Arrivé près de l'échafaud, comme ses prières n'étaient pas finies, il les acheva avec une grande tranquillité, descendit de la voiture avec calme, quitta sa redingote, délia ses cheveux, ôta sa cravate, ouvrit sa chemise, pour découvrir son col et ses épaules, et se mit à genoux pour recevoir la dernière bénédiction de son confesseur. Aussitôt il se releva et monta tout seul à l'échafaud. Ce fut dans cet instant d'horreur que son confesseur, comme inspiré par le courage sublime et la vertu héroïque du Roi, se jeta lui-même sur ses genoux, et élevant les yeux vers lui, lui dit d'une voix empruntée du ciel : « Allez, fils de saint Louis, montez aux cieux. »

Le Roi demanda à parler au peuple ; les trois soudars qui s'étaient chargés de l'exécution lui répondirent qu'il fallait avant tout lui lier les mains et lui couper les cheveux. « Liez (sic pour lier) mes mains ! » reprit le Roi un peu brusquement, et se remettant aussitôt, il leur dit : « Faites tout ce qu'il vous plaira, c'est le dernier sacrifice. » Lorsque ses mains eurent été liées et ses cheveux coupés, le Roi dit : « J'espère qu'à présent on me permettra de parler ; » et aussitôt il s'avança sur le côté gauche de l'échafaud, fit signe aux tambours de cesser, et dit d'une voix haute et ferme : « Je meurs parfaitement innocent des prétendus crimes dont on m'a chargés. Je pardonne à ceux qui sont la cause de mes infortunes. J'espère même que l'effusion de mon sang contribuera au bonheur de la France, et vous, peuple infortuné... » Ici le féroce brasseur, à qui ses exploits ont mérité le grade de général de la garde de Paris, l'interrompit et lui dit : « Je vous ai amené ici, non pour haranguer, mais pour mourir. » Aussitôt les tambours couvrirent toutes les voix et les trois misérables saisirent leur victime, l'attachèrent sur le fatal instrument, et la tête du monarque tomba... L'un des bourreaux la montra à la soldatesque et à la populace, qui crièrent : « Vive la nation ! vive la république ! »

Des témoins oculaires ont assuré que Philippe Egalité et son fils étaient présents à l'exécution : ce dont on peut être certain, c'est que cette infamie de plus n'ajoute rien au mépris et à l'horreur que leurs noms inspirent.

Le corps de l'infortuné monarque fut mis, sans bière ni cercueil, et couvert de chaux vive, dans

une grande fosse creusée dans le cimetière de l'église de la Madeleine-la-Ville-l'Evêque, parmi les Suisses qui furent massacrés dans la journée du 10 août et ceux qui avaient péri, par leur propre imprudence, le jour du feu de joie qui fut tiré, en 1770, à l'occasion du mariage du Roi.

On a remarqué deux hommes armés qui, suivant le cortège à une certaine distance, entraient dans les cafés qui sont situés sur la route, pour demander s'il n'y avait personne qui voulût se dévouer à la mort pour sauver le Roi. Ils trouvèrent partout le silence de la terreur. Arrivés à la place de l'exécution, ils se perdirent dans la foule. On assure encore qu'il s'était formé en secret une troupe de dix-huit cents hommes, qui purent se rallier, et dont les efforts eussent été superflus.

Telle fut la fin d'un des plus vertueux des soixante-six monarques qui ont occupé le trône de France et dont la mort n'a plus que le ciel pour vengeur.

Testament de Marie-Antoinette veuve Capet⁵

[...]

Donnons à présent au lecteur le détail des circonstances qui ont précédé et accompagné le supplice de cette femme dans laquelle tous les Français voyaient, à si juste titre, leur plus implacable ennemie.

Pendant son interrogatoire, elle n'a cessé de montrer l'audace du crime enraciné. Ses réponses ont toujours été sur la négative. Simon, à qui son fils avait été confié, entendu comme témoin, lui reprocha les habitudes impures qu'elle avait données à son fils, habitudes qui ne tendaient qu'à développer en lui les semences du libertinage et à rendre ses moeurs aussi dissolues que celles de sa mère. Ceci part de trop bas, répondit-elle, pour que je daigne y répondre.

Bailly et Manuel l'ont beaucoup embarrassée par leurs dépositions. Avec ses défenseurs officiels, elle montra toujours la plus profonde dissimulation ; elle s'échappa une seule fois, après avoir demandé à Chaveau de la Garde, l'un de ses défenseurs, s'il y avait des preuves juridiques contre elle. Sur la réponse qu'il fit qu'il n'y en avait pas encore, elle dit : En cas, je ne crains que Manuel.

Lorsqu'elle était sur le tabouret, le peuple qui était dans la salle d'audience manifesta plusieurs fois le désir qu'elle se levât pour qu'il la vît mieux ; son orgueil se lassa de ces demandes, et elle s'écria avec une espèce de transport de rage : Le peuple sera-t-il bientôt las de mes fatigues ?

Son air arrogant, au moment où le tableau de tous ses crimes aurait dû, en la dévorant de remords, lui donner la contenance de l'humiliation et du repentir, fit souvent murmurer ceux qui assistaient à son interrogatoire ; des femmes plusieurs fois ne purent s'empêcher de se dire fort haut : Voyez comme elle est encore fière. Ces mots qu'Antoinette entendit lui firent dire à Chaveau-Lagarde : N'ai-je pas mis trop de dignité dans mes réponses ? Le peuple m'en a paru mécontent.

Elle remit à Tronçon Ducondray, son autre défenseur, deux anneaux d'or et une mèche de cheveux, pour une nommée mademoiselle Jari, demeurant chez madame La Porte à Yvry. Ce don a été remis au comité de sûreté générale et, sans doute, ce comité s'est assuré de cette demoiselle Jari pour connaître les raisons qui la rendait si chère à Antoinette.

Lorsqu'on lui eut lu son jugement, le président du tribunal révolutionnaire lui demanda si elle n'avait aucune réclamation à faire. Je n'en ai aucune, répondit-elle. Et quand on la renvoya à la chambre de justice, elle descendit du banc avec bravade, ouvrit elle-même la balustrade, et ne parut affectée d'aucune manière.

Quand il fut question de la conduire à l'échafaud, elle demanda à y aller en carrosse ; cette

⁵ *Testament de Marie-Antoinette veuve capet*. Paris: de l'Imprimerie du Vritable Créole Patriote, rue Transnonain, ancien couvent des Carmélites, 1793. In THOMAS, Chantal. *La Reine scélérate. Marie Antoinette dans les pamphlets*. Paris: Seuil, 2008 [1989]. s. 241–248.

distinction, contraire aux principes de l'égalité, lui fut refusée ; elle demanda ensuite à avoir du moins la tête couverte d'un voile, ce qui lui fut également refusé.

A quatre heures et demie du matin, avant-hier vingt-cinquième jour du premier mois, le tribunal révolutionnaire avait clos son procès par la lecture de son jugement. Elle est sortie de la Conciergerie à onze heures et demie, et elle a été traînée à l'échafaud dans la même charrette peignoir blanc, et coiffée d'une bonnette avec un ruban noir. Sa figure était pâle et très abattue, par suite d'une perte qu'elle avait eue dans sa prison, plutôt qu'à cause de la perspective du juste supplice qu'elle allait subir ; car, jusqu'au moment de son exécution, elle a conservé une tenue, une fierté, un air altier qui la peint ; elle tournait tranquillement ses regards sur un peuple innombrable qui faisait retentir les airs des cris de Vive la République !

Arrivée à la place de la Révolution, ses yeux se sont fixés avec quelque sensibilité sur le château des Tuileries. Un vieux confesseur, qui a voulu conserver, jusqu'au dernier moment, le respect que les prêtres ont si naturellement pour les tyrans, car il s'était assis derrière elle, et non sur le même banc, lui parlait sans cesse, mais elle ne paraissait ni l'écouter, ni l'entendre. La charette s'étant arrêtée devant l'échafaud, Antoinette est descendue avec légèreté et promptitude sans avoir besoin d'être soutenue, quoique ses mains fussent liées derrière son dos ; elle a monté de même la fatale échelle avec bravade. Sans parler au peuple, elle s'est prêtée aux apprêts de son supplice avec aisance. Son exécution et ce qui en formait l'affreux prélude n'ont pas duré quatre minutes. L'exécuteur a montré sa tête au peuple aux acclamations répétées de Vive la liberté !

Au moment où l'exécuteur a voulu la dépouiller d'un long mouchoir qu'elle avait sur son col, elle a paru souffrir cette opération avec peine, et elle a voulu tirer ce mouchoir elle-même malgré les liens qui retenaient ses mains. Quand elle est tombée avec la planche de la guillotine sur son ventre, on a vu s'échapper de sa poitrine deux médaillons attachés à son col avec deux rubans noirs, l'un représentait le portrait de Louis Capet, l'autre celui du traître La Fayette, son agent et son favori sous tous les rapports.

Un fait que l'histoire doit recueillir et qui prouve que cette femme abominable avait encore des fanatiques est celui-ci : dès que sa tête fut tombée, un jeune homme, forçant la garde qui entourait l'échafaud, s'élança vers l'endroit où le sang de ce monstre abreuvait la terre, et il y trempa un mouchoir blanc. La violence et l'action de ce jeune séide le firent justement suspecter ; on l'arrêta, et l'on aperçut sur sa poitrine un médaillon sur lequel étaient peintes une fleur de lys et deux épées en croix. Le peuple voulait que, sur-le-champs, sans plus ample information que cette preuve, on exécutât ce contre-révolutionnaire. Des officiers de la cavalerie et des aides de camp l'entourèrent. Il demanda à être préservé de fureur populaire, et qu'on le mît en lieu de sûreté. Aussitôt un officier municipal parla au peuple au nom de la loi, lui représente que ce jeune homme peut avoir des

papiers importants et des choses à révéler qui découvriraient des traîtres, que c'est à la justice à ordonner son supplice, et que les magistrats en rendront bon compte aux citoyens ; soudain, ce peuple que l'on ne cesse de calomnier a encore donné un démenti à ses vils détracteurs ; il s'est rendu aux paroles de sagesse de son magistrat, il a crié : Oui, oui !, s'est rangé en deux haies pour laisser passer ce jeune conspirateur fanatique, qui a été conduit par un très petit nombre de gardes, au milieu de deux cent mille hommes qui ont respecté leur magistrat et la loi.

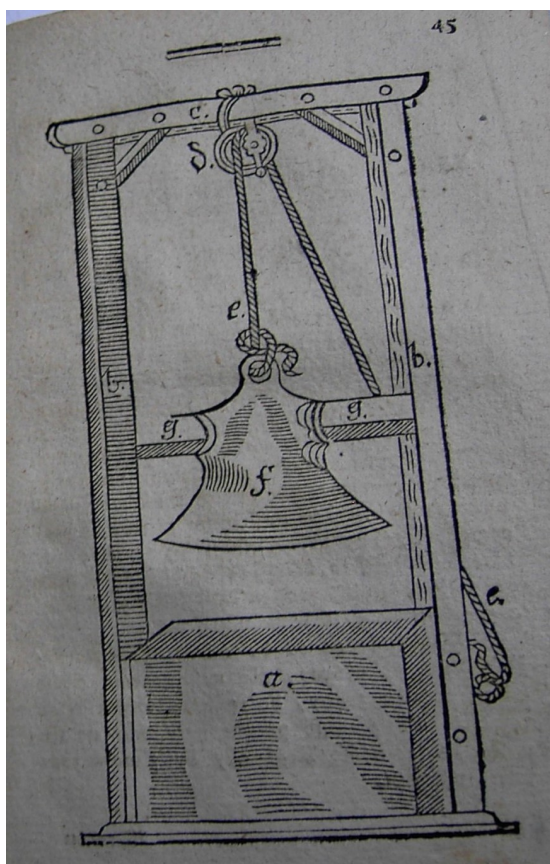
Telles sont les particularités qui ont accompagné les derniers moments de cette femme que la France entière aura toujours en exécration. Tel est le seul testament qu'elle a fait ; celle qui foulait aux pieds les peuples malheureux, qui nageait dans l'opulence et les délices, n'a pu laisser pour seul et unique legs que deux anneaux d'or et une mèche de ses cheveux. Tyrans ! que cet exemple de l'instabilité des choses humaines vous serve de leçon, qu'il soit pour vous un avertissement du sort qui vous menace. Vive la République !

Aleš Pařízek: *Výklad rytého obrázku na prvním listě knížky této stojícího*⁶

Zde se vyobrazuje dvojnásobný stav svobody a rovnosti městské, totižto pravé i nepravé. – Osoba rouchem královským oděná, a na trůnu sedící, která se k sedlákovu před sebou stojícímu přívětivě nakloňuje, i jemu ruky své podává, mocnáře aneb pána země znamená, jenž i o ten nejnižší stav poddaných svých dobrotivě pečuje. Žezlo, prut olivový, a váhy, jež v druhé ruce drží, znamení jsou moci vládařské, pokoje, a spravedlnosti, jimiž on zemi sobě svěřenou spravuje; kniha pak na stupních trůnu stojící zákony, aneb nařízení zemská představuje, kteráž k obecnému dobrému vydává. Pod tou správou monarchickou, všecko se Božským požehnáním dobře v obci děje; slunce totižto veškerého štěstí jasně poddaným svítí, země hojností potravy a peněz oplývá (nač anjel s rohem dostatku po straně sedící ukazuje) i jedenkaždý měšťan (což opět na voráčovi roli své zdělávajícím znamenati jest) pokojně svůj obchod vede. – Z druhé proti tomu strany, kde žádného pána a vladaře není, tu žalostně viděti jest, jak jeden člověk druhého zabíjí, a hubí. Tu pole nezdělaná a pustá leží, i celá města, a jiná sídla obyvatelů ohněm se v zříceniny obracejí. A kdož tu všechny ostatní nepravosti vyobraziti může, kteréž se v zemi vši dobré zprávy zbavené vůbec páší? – Tak že se podnes v zemi Francouzské děje, na obrázek tento jen pohlédnouce snadno sobě pomyslíti můžeme. – Zatím však Božská spravedlnost nešlechetných skutků těch dlouho snesti nemohouc, trestem a neštěstím všelikým svobodu a rovnost francouzskou potírá; což se tu tím znamená, že hrom z černých mračen, jimiž celé nebe obtaženo jest, vycházeje, do stromu nepravé svobody bije, i rozdrtví jej, a červenou čepičku z něho sraziv, odtud opět do ostatních znamení též svobody tlučé, kteráž podobně mocí jeho se rozmítají, a pálí.

⁶ Srov. obrazovou přílohu práce. Citovaný text viz PAŘÍZEK, Aleš. *O svobodě a rovnosti městské, jaká jest, a co z ní pochází mezi Francouzi*. Praha: nákladem Kašpara Widtmana, 1793. s. 95.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1) Vavákova „gilotyňa“

2) Obrázek doprovázející Pařížkovu brožuru *O svobodě a rovnosti městské*

SEZNAM OBRÁZKŮ

- **Obr. 1)** – In VAVÁK, František Jan. *Tma ve dne jako v noci*. Praha: vydává Jan Herrl, 1796 (druhé vydání 1797). s. 45.
- **Obr. 2)** – In PAŘÍZEK, Aleš. *O svobodě a rovnosti městské jaká jest a co z ní pochází mezi Francouzi*. Praha: nákladem Kašpara Widtmana, 1793. titulní strana.